

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Успішне попередження злочинів можливе лише в тому випадку, якщо увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме особистість є носієм причин їх вчинення. Це дозволяє констатувати, що така особистість — основна й найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, що породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом попереджувального впливу. Тому проблема особистості злочинця є головною і водночас найбільш складною проблемою кримінології.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджували проблеми організованої, у тому числі транснаціональної злочинності у сфері економіки, слід виділити таких, як В. Т. Білоус, Г. Ф. Маслов, Ю. Б. Мельников, В. С. Овчинський, Д. А. Пономарьов, А. Л. Репецька, Г. М. Тамбовцева, В. Я. Яценко та ін. Більш вузько окремі види транснаціональної організованої злочинності у сфері економіки (легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, фальшивомонетництво та ін.) розглядали у своїх роботах К. Н. Альошин, Є. Г. Гасанов, Л. Д. Єрохіна, В. В. Єфименко, В. В. Жалібін, А. Л. Зеличенко, Д. П. Іщенко, Ю. А. Кашуба, А. В. Корнілов, В. Н. Курченко, А. В. Литвинов, А. М. Максимова, І. Е. Максимова, В. Е. Подшивалов, Д. А. Пономарьов та ін.

Серед інших зарубіжних авторів проблеми транснаціональної організованої злочинності розглядали Х. Абадінски, М. Андерсон, Д. Болз, М. Х. Боннер, Ф. Бреслер, М. Бут, Ф. Вільям, Д. Р. Грін, Р. Л. Девідсон, Кай Би Ій, С. В. Кастел, Д. Крессі, Д. Чі, М. Літрас, Д. Ф. Мусто, Р. Нейлор, К. Петрі, П. Пойтер, П. Роулінсон, Е. Савона, Синь Янь, Д. Скалія, С. Стокер, Х. Тритт, Д. Фінкенауер, К. Уеда, Хао Цзянь, Хе Бінсун, Чжао Гобінь, Ю. К. Чу, Л. Шеллі, В. Шигеру та ін.

Слід зазначити, що наявних наукових праць, присвячених саме дослідженню транснаціональної економічної злочинності, не лише недостатньо, але й вони далеко не рівноцінні за глибиною висвітлення цієї проблеми. Таке становище пов'язане з особливою складністю предмета дослідження, високою латентністю цієї злочинності, наявністю виключно організованих форм її існування, а також транскордонним характером діяльності організованих злочинних угруповань.

Мета. Дослідження вищезазначених вчених висуває завдання сформулювати підґрунтя для наукового розуміння транснаціональної злочинності у сфері економіки та притаманних їй суттєвих ознак, зокрема тих, що характеризують осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особа, що вчинила злочин, роз-

глядається в кримінології і криміналістиці як особистість із властивими їй соціальними, психологічними, психофізичними, етичними якостями. Саме особисті якості людини і зовнішнє середовище у взаємодії послідовно визначають мотивацію прийняття рішення про об'єднання з іншими особами для спільної злочинної діяльності у сфері економічних відносин і виконання прийнятого рішення. Мотивація включає процес виникнення, формування мотиву злочинної поведінки та її мету. Мотив злочинної поведінки, на думку кримінологів, потрібно розглядати як внутрішнє спонукання до дії; бажання, визначене потребами, інтересами, почуттями, які виникають і загострилися під впливом зовнішнього середовища, конкретної ситуації [1]. У той же час, як вважає більшість дослідників, при корисливих злочинах особистість «переважає» над ситуацією, а мотив формує мету. Мотив злочинної поведінки формується під впливом соціального оточення, життєвого досвіду особистості; спонукання є внутрішньою безпосередньою причиною злочинної діяльності і виражає особисте ставлення до того, на що спрямована злочинна діяльність [2].

Кримінологічне вивчення злочинця включає дослідження всієї складної комплексної проблеми людини і її діяльності, причинних зв'язків, причинних комплексів, мотивації індивідуальної кримінальної поведінки. Крім зазначених традиційних ознак кримінологи виділяють інші, оскільки вони відображають соціальні позиції і ролі особистості, її діяльність і соціально-рольове поле, суб'єктивні, фіксуючі споживчо-мотиваційну сферу; ціннісно-нормативну характеристику свідомості [3], тоді як при аналізі кримінально-правової характеристики беруться до уваги дані про характер і мотив злочину, форми організованої злочинної діяльності, види співучасників, їхню роль, колишню судимість тощо [1].

Аналіз практики притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки, дозволяє дійти висновку про те, що вони здебільшого характеризуються високим освітнім ценом, високим рівнем соціальної адаптованості, мають значний соціальний статус. Приналежність злочинців до освіченого прошарку суспільства стала підставою отримання ними образного визначення «білокомірцевого злочинця».

Водночас тих, хто сьогодні обрав джерелом існування легалізацію злочинних прибутків, не завжди можна вважати винятковими представниками такої злочинності. Цю нішу також успішно опанували представники загальнокримінальної злочинності, як вітчизняної, так і міжнародної [4]. Але слід зазначити, що особисті якості злочинців цих груп відрізняються. Якщо першим властиві інтелектуальні, складні для сприйняття сторонніми способи злочину, використання зв'язків у владних структурах, то другим притаманне одержання прибутків від учинення небезпечних для життя та здоров'я людей злочинів і подальша їх легалізація доволі простими способами: за допомогою пунктів обміну валют, шляхом придбання цінних речей тощо.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних справ виділяють певні соціально-психологічні ознаки злочинців, що вчинили легалізацію: відносно високий соціальний статус, життєвий досвід, що дозволяє ретельно опрацьовува-

ти способи вчинення та приховання злочину, використання протекції у владних структурах державної системи, комунікабельність, яка дозволяє злочинцю легко входити в контакт з представниками банків, посадовцями, встановлювати з ними зв'язки, певний авторитет у суспільстві, наявність зовнішніх атрибутів іміджу ділової людини (візитні картки, засоби мобільного, пейджингового, Інтернет-зв'язку, рекламні проспекти, благодійна діяльність, спонсорська допомога та ін.). Наведене свідчить, що особа, яка здійснює легалізацію злочинних доходів, має певні професійні навички і атрибути, які характеризують певну спеціалізацію, а отже, і ознаки професійного злочинця [5].

Шляхом дослідження і аналізу соціально-психологічної характеристики особистості зазначених осіб з'ясовано параметри мотиваційної сфери її суспільно небезпечної діяльності. Констатується, що для переважної більшості винних (61,8 %) характерна наявність корисливого мотиву в традиційному розумінні [6]. В той же час виявлені специфічні особливості мотиваційної сфери. Так, винні мотивували свої вчинки також інтересами підприємства і його працівників; невірним розумінням положень фінансового законодавства, у тому числі законодавства інших держав; значними витратами на ведення підприємницької, зокрема, зовнішньоекономічної діяльності; тяжким особистим матеріальним становищем; не виправдано високими ставками податків; необережною помилкою у фінансових документах тощо.

Такі результати дозволяють дійти висновку про наявність у вивченої категорії злочинців так званої корпоративної, або групової зацікавленості [7]. Однак у цілому вивченій категорії осіб властиві корисливо-споживча орієнтація, прагнення до наживи, володіння матеріальними благами і цінностями, які найчастіше не можуть бути отримані в межах законної діяльності; їм притаманні потреби та інтереси престижного характеру. Це є домінуючою рисою морально-психологічного портрету осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки.

Проведене опитування 450 працівників правоохоронних органів дало можливість окреслити коло осіб, які найчастіше займаються легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні. Так, перше місце посідають особи, які входять до складу організованих злочинних угруповань — 275 опитаних (61,1 %); на другому місці — організатори фіктивних фірм і конвертаційних центрів — 246 опитаних (54,7 %); на третьому — посадові особи банківської та кредитно-фінансової сфери — 182 опитаних (40,4 %); на четвертому — керівники підприємств та бухгалтерські працівники — 93 опитаних (20,7 %). Далі слід назвати суб'єктів підприємницької діяльності — 77 опитаних (17,1 %); посадових осіб державних органів, які займаються формуванням, розподілом та використанням бюджетних коштів, — 57 опитаних (12,7 %); керівників компаній, підприємств, які здійснюють операції з цінними паперами, — 56 опитаних (12,4 %); керівників інвестиційних фондів, трастів, страхових компаній — 51 опитаний (11,3 %); раніше засуджених — 52 опитаних (11,6 %). Меншу частку від загальної кількості становлять спеціалісти юридичних фірм, працівники ігрового, спортивного та шоу-бізнесу [8].

Вивчення суб'єкта окресленого складу злочинів нерозривно пов'язане з іншими елементами криміналістичної характеристики: способом, місцем і часом вчинення злочину, обставинами, що сприяли вчиненню злочину в кредитно-фінансовій сфері. Посадове становище злочинця та його можливості, доступ до бюджетних кредитних коштів, інших видів кредиту і фінансової діяльності впливають на вибір ним способу злочину. У свою чергу, знання способу фінансового злочину визначає обсяг інформації як про вчинений злочин, так і про осіб, що його вчинили; злочинні зв'язки, цілі і мотиви злочинного посягання на кредитно-фінансові кошти; місце і час вчинення злочину; документи, що використовувалися при підготовці, вчиненні злочину, приховуванні слідів злочинної діяльності [1].

Прикладом вчинення такого злочину можуть бути матеріали однієї з кримінальних справ, розслідування якої в 1995 р. було закінчено правоохоронними органами Москви. Організована злочинна група, що складалася із керівництва Московського «Т» банку, вчиняла розкрадання грошових коштів, а відповідно і ухилялася від оподаткування шляхом укладання позабалансових міжбанківських кредитних договорів з «О» банком РФ, його відділеннями та іншими комерційними банками. При цьому використовувались нелегальні кореспондентські рахунки, відкриті Московським «Т» банком у декількох банках м. Москви. У такий спосіб було викрадено 18 млрд. руб., які були проконвертовані і переказані на рахунки іноземних фірм у зарубіжних банках. Суму в 22 млн руб. керівництво Московського «Т» банку перевело за видатковими ордерами у готівку і привласнило.

Схема цієї операції досить складна. Злочинці організували фактично тінювий банк, офіційно зареєстрований у Центральному банку Росії. Установчі документи «Т» банку були лише «дахом» для тінювої банківської структури, яка реально розпоряджалася грошовими коштами. Кореспондентський рахунок у Центральному банку Росії офіційної структури «Т» банку фактично знаходився без руху, в той час як тінюва структура активно функціонувала, працюючи на відкритих нелегальних кореспондентських рахунках у комерційних банках м. Москви, законспірованих у тінювій частині програми бухгалтерського обліку «Т» банку. Тінюва половина засновників і функціонерів «Т» банку вкладала основну долю грошей до статутного фонду банку.

Отже, саме тінюва частина засновників володіла банком. Тінювий банк мав свої збори пайовиків і власного голову правління банку. Основна мета злочинців полягала в тому, щоб набрати якомога більше міжбанківських кредитів та вкладів юридичних і фізичних осіб. Всі одержані і включені в тінювий обіг грошові кошти під виглядом кредитних і розрахункових операцій переказувались на рахунки підставних комерційних фірм — «клієнтів» банку, конвертувалися у вільноконвертовану валюту і переказувались за кордон за фіктивними імпортними контрактами. Способи вуалювання цих транзакцій, з одного боку, стали засобом непомітного розкрадання кредитних ресурсів, а з іншого — виконали функцію відмивання вкрадених грошей [9].

Тривала злочинна діяльність колективного угруповання або його членів підпо-

рядкована загальній меті отримання та подальшій легалізації значних фінансових коштів і супроводжується створенням спеціально організованої системи забезпечення внутрішнього зміцнення та зовнішньої підтримки, захисту кримінальних доходів від соціального контролю, проникненням до легальної економіки та політичної влади [10].

Згідно з цією точкою зору, злочинці ідентифікуються через визначення нових форм співучасті, що відрізняються більшим ступенем організованості, не обмежуються силовим розподілом матеріальних благ і сфер впливу, а шляхом проникнення до державних владних структур і підкупу влади прагнуть за допомогою корумпованих чиновників закріпити свої фінансові позиції. Діяльність організованих злочинних угруповань органічно і поступово пов'язується з відмиванням «брудних» грошей, із легалізацією злочинно одержаних коштів. Набуття злочинною діяльністю характеру організованої пов'язано з тим, що її основні елементи — загальна мета та система забезпечення — набувають нових якостей, що свідчать про підвищену суспільну небезпечність цього виду злочинної діяльності [11].

Висновок. Отже, транснаціональна злочинність в кримінології як один із різновидів злочинності має такі складові, як сукупність злочинів та кримінологічну характеристику осіб, які їх вчинили. До її ознак також віднесено високий ступінь організованості, сімейну або етнічну основу, що дозволяє вирішувати проблеми резерву, дисципліну в організації, наявність зв'язків зі злочинними організаціями в інших країнах, прагнення досягати й захищати корпоративні інтереси, швидку адаптацію до посилення впливу на них правоохоронних органів, заподіяння шкоди двом або більше державам чи інтересам юридичних або фізичних осіб двох чи більше держав, здійснення діяльності, відповідальність за яку передбачено в актах міжнародного кримінального права або нормами національного кримінального законодавства, прийнятими відповідно до таких міжнародно-правових актів.

Проведене дослідження вказує на один із таких видів транснаціональної злочинності, найбільш характерних для сучасної України, як злочинність, пов'язана зі сферою господарської діяльності, легалізацією (відмиванням) коштів та іншого майна, отриманих злочинним шляхом.

Література

1. Корж В. П. Суб'єкт злочинних посягань у кредитно-фінансовій сфері // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Спецвип. С. 162-166.
2. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. — Горький, 1974.
3. Криминалогия / под ред. В. И. Долговой. — М., 1999.
4. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. В. Пшеничний. — К., 2000.
5. Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Пустовіт. — К., 2008.
6. Пивоваров В. В. Криминалогические и уголовно-правовые аспекты мошенничества с финансовыми ресурсами // Фінансова злочинність: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 12-13 лют. 1999 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) [та ін.]. — Х., 2000. — С. 91-95.

7. Пивоваров В. В. Визначення і шляхи кримінологічного вивчення фінансової злочинності // Право України. 2003. № 1. С. 107–111.
8. Пустовіт О. В. Кримінально-правова характеристика об'єкта і предмета легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — О., 2005. — № 1. — С. 175–180.
9. Попович В. М. Кримінологічна характеристика злочинів та некриміналізованих діянь, що вчиняються з використанням комп'ютерних мереж [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.crime-research.ru/library/Popovich.htm>.
10. Чупіхіна Л. Протидія традиційним схемам (прийомам, заходам) «відмивання» доходів, отриманих злочинним шляхом, як запобіжний засіб боротьби з організованою злочинністю // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 9. — С. 125–128.
11. Бойко В. Оргзлочинність: варіанти вирішення проблеми // Вісник прокуратури. 2001. № 6. — С. 81–82.

Анотація

Вербенський М. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки. — Стаття.

На основі праць вчених та сучасних досліджень охарактеризовано ознаки, притаманні особам, що вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки. Визначено категорії осіб залежно від видів вчинюваних ними транснаціональних злочинів у сфері економіки.

Ключові слова: транснаціональна злочинність, економіка, особа, кримінологічна характеристика.

Аннотация

Вербенский М. Г. Криминологическая характеристика лиц, совершающих транснациональные преступления в сфере экономики. — Статья.

На основе работ ученых и современных исследований охарактеризованы признаки, присущие лицам, совершающим транснациональные преступления в сфере экономики. Определены категории лиц в зависимости от видов совершенных ими транснациональных преступлений в сфере экономики.

Ключевые слова: транснациональная преступность, экономика, лицо, криминологическая характеристика.

Summary

Verbenskiy M. G. Criminology description of persons, committed transnational crimes in the field of economics. — Article.

On the basis of scientists' works and modern studies signs inherent persons who commit transnational crimes in the field of economics are described. Categories of persons depending on kinds of committed by them transnational crimes in the field of economics are determined.

Keywords: transnational criminality, economy, person, criminology description.